

AMERIKA VA O'ZBEK ADABIYOTIDA EKOLOGIK INQIROZNING BADIY
TALQINI: QIYOSIY TAHLIL

Ishqobilova Xulkar Shaydulla qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Ingliz tili nazariy aspektlari NI kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur tezisda Amerika va o'zbek adabiyotida ekologik inqirozning badiiy talqini qiyosiy adabiyotshunoslik hamda ekokritisizm nazariyasi asosida tahlil qilinadi. Barbara Kingsolverning Flight Behavior, Richard Powersning The Overstory, Erkin A'zamning Tanho qayiq va Temur Po'latovning G'oyibning ikkinchi safari asarlari misolida tabiat va inson o'rtasidagi munosabat, ekologik inqirozning badiiy ifodasi hamda ekologik ongning shakllanishi yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Amerika adabiyotida ekologik muammolar ko'proq ilmiy-ekologik va biosentrik qarashlar asosida tasvirlansa, o'zbek adabiyotida ular ma'naviy-falsafiy tafakkur bilan uyg'un holda badiiy talqin etiladi.

Kalit so'zlar: *ekologik inqiroz, ekokritisizm, qiyosiy adabiyotshunoslik, biosentrizm, tabiat obrazi, ekologik ong.*

Abstract

This paper examines the artistic representation of the ecological crisis in American and Uzbek literature from the perspective of comparative literary studies and ecocriticism. The research focuses on Barbara Kingsolver's Flight Behavior, Richard Powers' The Overstory, Erkin A'zam's Tanho qayiq, and Temur Po'latov's G'oyibning ikkinchi safari. Particular attention is paid to the relationship between humans and nature, the literary representation of ecological crises, and the development of ecological consciousness. The findings indicate that American literature primarily interprets ecological problems through scientific and biocentric perspectives, whereas Uzbek literature approaches them within a moral, philosophical, and spiritual framework.

Keywords: *ecological crisis, ecocriticism, comparative literature, biocentrism, nature, ecological consciousness.*

XXI asrga kelib ekologik inqiroz insoniyat duch kelayotgan eng jiddiy global muammolardan biriga aylandi. Iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, o'rmonlarning qisqarishi, suv resurslarining tanqisligi va atrof-muhitning ifloslanishi nafaqat ekologiya, balki iqtisodiyot, siyosat va madaniyat rivojiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu jarayonlar tabiiy fanlar bilan bir qatorda gumanitar sohalar, ayniqsa adabiyotshunoslikda ham yangi ilmiy yondashuvlarning shakllanishiga turtki bo'ldi. Ana shunday yondashuvlardan biri bo'lgan ekokritisizm badiiy matnlarda inson va tabiat munosabatlarini, ekologik muammolarning estetik hamda falsafiy talqinini tadqiq etishga xizmat qiladi.

Amerika adabiyotida ekologik inqiroz masalasi ko'pincha global miqyosdagi ekologik tahdidlar bilan bog'liq holda yoritiladi. Barbara Kingsolverning *Flight Behavior* romanida monarx kapalaklarining odatiy migratsiya yo'nalishining o'zgarishi global iqlim o'zgarishining ramziy belgisi sifatida tasvirlanadi. Muallif ekologik falokatni faqat ilmiy hodisa sifatida emas, balki insonning tabiatga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqishga undovchi omil sifatida talqin qiladi. Asar bosh qahramoni Dellarobiyaning tabiatni anglash jarayoni uning ruhiy o'zgarishi va ekologik ongining shakllanishi bilan uyg'un ravishda rivojlanadi. Shu tariqa ekologik inqiroz shaxsiy o'zgarish va ma'naviy uyg'unish jarayonining ajralmas qismiga aylanadi.

Richard Powersning *The Overstory* romanida esa daraxtlar inson hayotining foni emas, balki voqealar rivojini belgilovchi faol kuch sifatida tasvirlanadi. Muallif biosentrik qarashni ilgari surib, insonni tabiatning hukmdori emas, balki uning tarkibiy qismi sifatida talqin qiladi. Asardagi qahramonlarning ekologik faolligi, o'rmonlarni saqlab qolish yo'lidagi kurashi va tabiat bilan ruhiy uyg'unlikka intilishi ekologik mas'uliyatning badiiy modelini yaratadi. Roman tabiatni faqat resurs sifatida emas, balki mustaqil qadriyat sifatida anglash zarurligini ilgari suradi.

O'zbek adabiyotida ekologik inqiroz masalasi milliy tarixiy tajriba va ma'naviy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq holda yoritiladi. Erkin A'zamning *Tanho* qayiq qissasida Orol dengizi fojeasi inson va tabiat o'rtasidagi muvozanat buzilishining ramziy ifodasiga aylanadi. Asardagi qayiq obrazi yo'qolib borayotgan hayot, umid va tabiatning iztiroblarini ifodalovchi badiiy timsol vazifasini bajaradi. Muallif ekologik halokatni faqat tabiiy ofat sifatida emas, balki insonning ma'naviy tanazzuli bilan uzviy bog'liq hodisa sifatida talqin etadi.

Temur Po'latovning *G'oyibning ikkinchi safari* asarida esa ekologik muammolar bevosita tabiiy hodisalar orqali emas, balki qahramonning ichki kechinmalari va falsafiy mushohadalari vositasida ochib beriladi. Muallif tabiatni inson ruhiyatining ajralmas qismi sifatida tasvirlab, insonning tabiatdan uzoqlashuvi uning o'z mohiyatidan ham uzoqlashishiga olib kelishini badiiy jihatdan asoslaydi. Shu sababli asarda ekologik inqiroz ma'naviy inqiroz bilan uyg'unlashib ketadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, Amerika va o'zbek adabiyotida ekologik inqirozni talqin etishdagi umumiy maqsad insonning tabiat oldidagi mas'uliyatini anglatishdan iborat. Biroq bu g'oya turli badiiy vositalar orqali ifodalanadi. Amerika yozuvchilari ekologik muammolarni ilmiy dalillar va biosentrik qarashlar bilan bog'liq holda yoritgan bo'lsalar, o'zbek adabiyotida ekologik fojia ko'proq tarixiy xotira, milliy tafakkur va ma'naviy qadriyatlar orqali ifodalanadi. Har ikkala adabiy an'anada ham tabiat inson hayotining ajralmas qismi sifatida tasvirlanadi hamda ekologik ongni shakllantirish asosiy badiiy g'oyalardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy Amerika va o'zbek adabiyotida ekologik inqiroz faqat tabiiy muhit bilan bog'liq muammo sifatida emas, balki insonning ma'naviy, axloqiy va

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATION G'OYALAR

ijtimoiy mas'uliyatini qayta anglashga chorlovchi badiiy konsepsiya sifatida talqin qilinadi. Barbara Kingsolver va Richard Powers asarlarida ekologik tafakkur ilmiy hamda biosentrik qarashlar asosida rivojlantirilgan bo'lsa, Erkin A'zam va Temur Po'latov ijodida ekologik muammolar milliy ruhiyat, tarixiy xotira va ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan. Bu esa ekologik muammolarni badiiy talqin etishda turli madaniyatlarning o'ziga xos yondashuvlarini namoyon etadi hamda ekokrititsizm nazariyasining qiyosiy adabiyotshunoslikdagi ilmiy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kingsolver B. Flight Behavior. – New York: HarperCollins Publishers, 2012. – 436 p.
2. Powers R. The Overstory. – New York: W. W. Norton & Company, 2018. – 512 p.
3. Erkin A'zam. Tanho qayiq. – Toshkent: Sharq, 2019. – 240 b.
4. Po'latov T. G'oyibning ikkinchi safari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2011. – 224 b.
5. Buell L. The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination. – Oxford: Blackwell Publishing, 2005. – 192 p.
6. Garrard G. Ecocriticism. – 3rd ed. – London: Routledge, 2023. – 320 p.
7. Glotfelty C., Fromm H. (Eds.). The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology. – Athens: University of Georgia Press, 1996. – 415 p.